Алесь ЯФІМАЎ

КАМЕННАЯ НОЧ

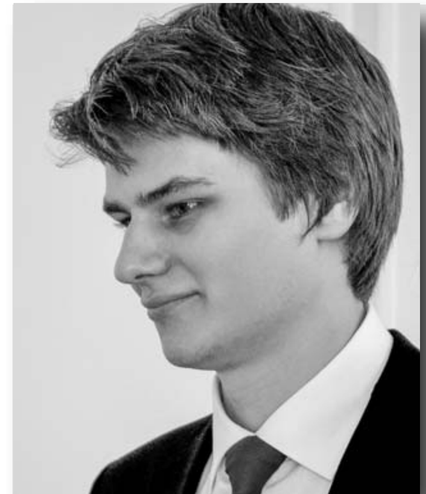
НОЧ ПЕРШАЯ

Калі хто скажа гары гэтай:
«падыміся і ўвергніся ў мора»
і не засумняваецца ў сэрцы сваім,
а верыць будзе, што збудзецца
па словах яго, — будзе яму, што б ні сказаў.

(Мк. 11:23)

Ён ляжыць на сваім няўтульным ложку на спіне, амаль як нежывы. Толькі водбліскі на стомленых вачах Яго, час ад часу на імгненне згасаючы, даюць зразумець, што Яго павекі рухаюцца. Значыць, жывы. А так няма ні тое, што ніякіх іншых рухаў — нават дыханне цяжка заўважыць. Ледзь бачна, як коўдра на Яго грудзях павольна ўздымаецца і апускаецца. І толькі павекі рухаюцца, як механізм нейкага дыяпраектара, змяняючы адзіны кадр тым жа самым — бясконцай колькасцю аднолькавых кадраў.

Ён глядзіць на столь. У пакоі досыць светла, дзякуючы вулічнай ілюмінацыі і адсутнасці штор. Столь часткова шэрая. Дзесьці на ёй — практычна чорныя цені... Калі доўга глядзець, можна ўбачыць нават маленькія дэталі тэкстуры ці заўважыць нейкі малюнак у гульні святла і ценю... Аднак Ён глядзіць уверх пад максімальна зручным вуглом. Ён глядзіць нібыта праз гэтую столь і праз шэраг падобных столяў з вышэйшых паверхаў. Нават праз засветку гарадской ілюмінацыі і праз хмары: Ён глядзіць у космас. Халодны, чорны, пусты, ціхі космас. І дзесьці ў гэтай глухой халоднай чарнаце Ён бачыць вялікую каменную глыбу — астэроід. Гэтая глыба абсалютна бязгучна куляецца, боўтаецца ў чорнай прасторы і ляціць па невядомай арбіце... Тады Ён уяўляе, як накідвае на яе ласо ці нешта такое, — дэталі не маюць значэння, ды і стомлены мозг не можа ўжо іх ствараць — і цягне гэтую глыбу на сябе. Ён уяўляе, як трымае ў руках тоўсты канат, як падцягвае яго спачатку адной рукой, потым другой. Уяўляе, як напружваюцца вены на руках, як сціскаюцца мышцы на грудзях і спіне, як пачынаюць гарэць далоні... Аднак вялікая глыба цягнецца вельмі павольна, але цягнецца. Пасля галава пачынае балець ад таго, што Ён

Алесь Яфімаў нарадзіўся 7 чэрвеня 1991 года ў Міёрах. У 2014 годзе скончыў філфак БДУ. Завочна навучаецца ў магістратуры і працуе. Жанаты. Твор «Каменная ноч» — дэбют у мастацкай прозе. Пісаўся ў сакавіку 2014 года, у асноўным ноччу, у кватэры на Каменнай горцы. Не аўтабіяграфічны.

імкнецца дэтальна ўявіць, нават адчуць гэты працэс цяжкай фізічнай працы — пры тым, што на самай справе Ён ляжыць без адзінага руху, максімальна расслабіўшыся... Нават дыхае незаўважна. І тады Ён рэальна падымае рукі і цягне нябачны канат. Цягне старанна, максімальна напружваючы рукі і плечы, паступова: спачатку выкідвае правую руку, хапае канат, моцна напружваючы яе ад пальцаў аж да грудзей, роўна і павольна ў такім напружанні цягне да цела. Пасля тое ж самае левай. І ў гэты момант рэальнасць і ўяўленне сплятаюцца ў адзінае. Ён ляжыць на ложку і цягне нябачны канат, які ўздымаецца праз столь, праз іншыя паверхі, праз засветку, праз хмары, выходзіць з атмасферы і паглыбляецца ў чорны космас. А на другім канцы гэтага каната — вялікая каменная глыба. І гэтая глыба паддаецца Яму: ляціць насустрач. Ён цягне яе так, як цягнуў аднойчы за ланцуг човен па вадзе — спачатку цяжка, аднак потым човен набірае інерцыю, і цягнуць усё прасцей і прасцей, хутчэй і хутчэй. Вада амаль не супрацівіцца руху чоўна, а касмічная чарната ўвогуле не стварае аніякіх перашкод для руху каменнай глыбы. У рэшце рэшт, човен, набраўшы дастакова інерцыі, выпаўзае на бераг амаль на палову сваёй даўжыні, падмінаючы аер ці асаку. Аднойчы Яго каменная глыба таксама дастаткова разгоніцца і абрынецца на галовы, знішчаючы хмарачосы і шэрыя панэлькі...

Дыханне парушана. Перадплечча, кулакі і спіна фізічна баляць. Ён адчувае, як выпнуліся вены. Падымае рукі, каб кроў адышла ўніз... Пасля такіх практыкаванняў галава становіцца лёгкай, хочацца спаць. Ён яшчэ ўяўляе, што канат досыць хутка спускаецца з космасу на Яго грудзі — гэта значыць, глыба ляціць па інерцыі. Аднак да наступнай ночы яна спыніцца, і давядзецца зноў варушыць яе з месца. Тым не менш, Ён адчувае пэўную радасць: нягледзячы на тое, што да гэтай каменнай глыбы тысячы кіламетраў, сёння Ён прыблізіў яе хоць на некалькі метраў, на некалькі імгненняў...

Пасля гэтага Ён прымае нармальную позу — не памерлага, а чалавека, які засынае, павярнуўшыся набок, заплюшчвае вочы і імкнецца заснуць. Ён нават не ведае, колькі часу так праляжаў: магчыма, дваццаць хвілін, магчыма, тры гадзіны; не ведае, колькі засталося на сон. Летам, калі ночы кароткія, можна заўважыць змену колеру неба і рух ценяў. У астатнюю ж пару без гадзінніка складана прасачыць за часам, рух якога Ён губляў, займаючыся глыбай. Нягледзячы на тое, што «ўчора» быў складаны дзень і «заўтра» будзе складаны дзень, настрой Яго крыху паляпшаецца.

Глыба з'яўляецца сэнсам Яго жыцця. Ён шчыра верыць, што насамрэч можа яе прыблізіць і абрынуць. Канешне ж, уяўленне космасу, «канат» былі толькі ўяўленнямі, і Ён гэта разумеў. Аднак лічыў гэта пэўнай формай, пэўным сродкам, праз які можна справакаваць сапраўднае падзенне астэроіда. Справакаваць рэальнае падзенне. Рэальнага астэроіда. Ён шмат чуў пра тое, што думкі і ўяўленні быццам бы матэрыяльныя. Што калі нешта дэтальна ўявіць — яно матэрыялізуецца. Што моцныя жаданні, калі дакладна ведаеш, чаго жадаеш, абавязкова спраўджваюцца. І Ён жадаў. Жадаў і ўяўляў, што аднойчы адбудзецца нешта такое, што будзе агульным фіналам для ўсяго.

Праз нейкія свае роздумы Ён прыйшоў да высновы, што лепшы варыянт — астэроід. Ці нейкая ўспышка на Сонцы, якая імгненна выпаліць планету. Аднак Сонца занадта вялікае, каб можна было паўплываць на яго сваёй думкай. А каменная глыба, касмічная гара... Чаму б і не? Рухаць цэлую гару ў космасе не так і складана, хай нават і думкай. Ва ўсякім разе прасцей, чым раз'юшыць Сонца. Акрамя таго, астэроіды і метэароіды падаюць на Зямлю куды часцей, чым здараюцца вынішчальныя ўспышкі на Сонцы, якіх, наколькі Ён ведаў, у прынцыпе пакуль не было. З аднаго боку, Ён добра разумеў, што ў наш час існуюць тэхнічныя сродкі, якія

дапамагаюць прадказаць з'яўленне астэроіда і зрабіць усё, каб звесці наступствы ад яго падзення да мінімуму. Аднак падбадзёрвалі некаторыя навіны, якія пісалі пра небяспечныя астэроіды ўжо пасля таго, як гэтая небяспека мінула. Гэта значыць, ні тэхнічныя сродкі, ні армія астраномаў не з'яўляюцца гарантамі бяспекі ад нябесных каменняў. А моц гэтых каменняў вельмі вялікая. Быў жа астэроід, які знішчыў дыназаўраў... Быў жа так званы Тунгускі метэарыт... Што казаць, нават на Яго вяку было знакамітае падзенне над Чалябінскам... Значыць, магчыма. Магчыма, што «заўтра» ніколі не здарыцца. Магчыма, што цяпер Ён засне, а неўзабаве на яго абрынецца каменны кулак нябёсаў. І ніякага «заўтра» ўжо не будзе. Гэта можа здарыцца праз тыдзень, праз месяц, праз год... Але ўсё роўна здарыцца, бо Ён шчыра верыў... І адразу ўсе прыйдуць да адной роўніцы. І некаторыя, магчыма, нават паспеюць падумаць: як? чаму? за што? І толькі Ён будзе ведаць аб сваёй прыналежнасці да гэтага. Прыналежнасці, якую нельга ні даказаць, ні абвергнуць. Але Ён будзе ведаць. І Яму гэтага дастаткова.

З такімі думкамі Ён заснуў.

НОЧ ДРУГАЯ

Чорны чалавек
На ложак да мяне садзіцца,
чорны чалавек
Спаць не дае мне ўсю ноч.

С. ЯСЕНІН

Ён ляжыць на ложку, як у труне. Роўна, скрыжаваўшы рукі на грудзях. Думае пра тое, што калі-небудзь насамрэч будзе так ляжаць у дамавіне. Цікава, колькі чалавек прыйдзе з Ім развітацца? Пра што яны будуць казаць, успамінаць? Ці будуць распавядаць адно аднаму нейкія цікавыя гісторыі, у якіх Ён — галоўны герой? Калі так, цікава было б паслухаць... Ён ляжыць нерухома і імкнецца ўявіць, што гэта могуць быць за гісторыі. Магчыма, Ён пакінуў па-за ўвагай тыя моманты са свайго жыцця, пра якія ўзгадаюць людзі на Яго пахаванні. А пра тое, што было насамрэч важна для Яго, тыя людзі, верагодна, нічога і не скажуць. Увогуле, цікава, што Ён за чалавек з пункту гледжання тых, хто мае з Ім стасункі... Для кагосьці, магчыма, адзін, для кагосьці — іншы... А ці ведаюць яны, які Ён насамрэч? Ці, можа, гэтага і Ён не ведае?.. Было б вельмі крыўдна, калі на пахаванне прыйшлі б па завядзёнцы, таму што так трэба. Пастаялі б каля труны моўчкі, магчыма, сказалі б «прабач», не ведаючы за што, і пайшлі дамоў. Ці засталіся б паразмаўляць з агульнымі знаёмымі на жыццёвыя — якая іронія: размаўляць на пахаванні пра жыццёвае — тэмы. Усё ж, якая-ніякая нагода сустрэцца, пагаварыць... І Яго пахаванне было б толькі нагодай сустрэцца... Сумна, крыўдна. Больш за ўсё ад разумення, што прыкладна так яно, хутчэй за ўсё, і атрымаецца.

І ўяўляе Ён, што ляжыць у труне, аднак у той жа час — чуе і бачыць усё, што адбываецца вакол. Назірае за тым, як ацэньваюць Яго жыццё. З чымсьці згаджаецца, з чымсьці — не. Некаторыя прамовы Яго здзіўляюць, некаторыя прымушаюць задумацца і перагледзець пэўныя рэчы... Было б лепш, каб людзі, якія прыйдуць, не верылі ў існаванне душы, не верылі ў тое, што Ён можа іх пачуць. Бо толькі ў такім выпадку яны былі б шчырымі. Няхай нават казалі б і нешта адмоўнае, хоць так і не прынята. Горш за ўсё будзе, калі яны нічога не скажуць: ні ўслых, ні нават у думках. Вось гэта ўжо будзе насамрэч крыўдна і сумна. Гэта, а не тое, што Ён страціў жыццё...

— Якое яшчэ пахаванне? Ці ты не разумееш, што, калі твой астэроід насамрэч ляснецца, нічога не будзе? Ты ж хочаш, каб усе памерлі разам, адначасова... Тады не будзе ніякіх абрадаў, ніякіх размоў, «даніны памяці»...

Гэта быў голас Злога. Злы заўжды гаварыў павольна, з нейкай паскуднай салодкай інтанацыяй, быццам бы ўвесь час здзекуючыся з Яго. Гэтая агідная інтанацыя была кантраснай зместу слоў і падкрэслівала іх дасціпнасць, прымушала прыслухоўвацца. У той жа час Яму здавалася, што Злы заўсёды самазадаволена пасміхаецца ад сваёй трапнасці і нейкай мудрасці, сталасці ў параўнанні з Ім. Пасміхаецца ад таго, што заўжды можа апусціць Яго з нябёсаў на зямлю і паказаць недакладнасці ў разважаннях і марах; заўжды можа выкрыць лазы ў сістэме, якую Ён сам сабе стварыў; заўжды можа загнаць Яго ва ўласныя пасткі. Бо сам Ён летуценна не жадаў звяртаць на ўсё гэта ўвагі... Тым часам, Злы працягваў:

— Ці ты што? Усё ж не верыш да канца ў сваю ідэю? А, крывадушнік? Усё ж марыш пра мяшчанскія радасці? Усё-ткі хочаш, каб цябе шанавалі і любілі?.. Самому не сорамна? Пазёр! Слабак...

Ён ляжыць і слухае. Разумее, што Злы, як звычайна, мае рацыю. Ад гэтага зрабілася сумна, і Яго ахапіла роспач. Злы вытрымаў паўзу, быццам бы даўшы час асэнсаваць пачутыя словы. І здалося Яму, што Злы зноў самазадаволена пасміхаўся падчас гэтае паўзы: быццам нават не чакаў адказу, ведаючы, што адказаць няма чаго.

— Ты імкнешся знайсці гармонію ў свеце і дазваляеш сабе нават крыўдаваць на Бога, кажучы ў сэрцы сваім, што гэты свет недасканалы. І потым яшчэ задаеш рытарычныя пытанні: маўляў, чаму не ўсё так гладка, чаму тут столькі хібаў і несправядлівасці? Але ў той жа час ты нават не можаш стварыць ідэальны свет ва ўласнай галаве. Там, дзе нішто табе не замінае, дзе ўсё абмяжоўваецца фантазіяй. Нават у гэтым свеце ты не можаш знайсці гармоніі. Дык чаго ты жадаеш насамрэч, калі нават у сваім уласным свеце сутыкаешся з бясконцымі супярэчнасцямі?.. Хіба верыш ты шчыра ў тое, што можаш абрынуць каменную гару, калі ў той жа час марыш пра прыгожае пахаванне?

Ён ляжыць і маўчыць. У прынцыпе, маўчаў Ён і перад гэтым, аднак цяпер замаўчалі нават думкі. Ён пачуў практычна абсалютную цішыню, што панавала ў начным пакойчыку. Словы Злога ўвялі Яго ў нейкі ступар. Запярэчыць не было чым. Было толькі адчуванне, быццам Ён стварыў пэўную гульню і сам жа ў яе прайграў. Пра гэтую паразу, у адрозненне ад шэрагу іншых, ніхто не ведаў, аднак Яму было незвычайна сорамна. Але адначасова з гэтым — магчыма, праз велізарную стомленасць — было адчуванне нейкай нявызначанасці... Нават калі Злы і мае рацыю, гэта фактычна нічога не мяняе. Аднак Ён ляжыць і чакае іншага, супрацьлеглага меркавання. І яно прагучала:

— Ведаеш, я думаю, што ўсе, хто кажуць: «хачу здохнуць», насамрэч хочуць якраз адваротнага. Яны вельмі хочуць жыць. Але жыць нармальна. Бо адкуль гэтае фальшывае жаданне «здохнуць»? Ад незадаволенасці існуючым жыццём. Калі разабрацца, можна раскласці па палічках усё, што іх — гэтых людзей — не задавальняе. І атрымаецца, што ўсё будзе ўпірацца ў шэраг пэўных рэчаў, якія не адпавядаюць жаданню чалавека. Калі гэты шэраг невялікі — то яшчэ можна пазмагацца і паспрабаваць выправіць існуючае жыццё. А калі ўсяго столькі, што завальвае з галавой, некаторым прасцей усё скончыць, чым паспрабаваць разгрэбсці. І людзі «хочуць здохнуць», магчыма, дзесьці ў глыбіні душы спадзеючыся, што насамрэч яны змогуць пачаць усё спачатку. Як часам прасцей пераўсталяваць аперацыйную сістэму камп'ютара, чым выправіць... Ці, ва ўсякім разе, яны скончаць бессэнсоўнае існаванне, якое абсалютна не падабаецца...

Гэта быў Добры. У адрозненне ад Злога, ён казаў няўпэўнена, нават неяк разгублена. Гаварыў так, быццам бы імкнуўся пераканаць уласнымі аргументамі самога сябе і паверыць у іх. Аднак пры гэтым, здавалася Яму, што Добры размаўляе асабіста з Ім, а вось Злы быццам бы разважае ўслых, і яму ўсё роўна — слухаюць ці не.

Словы Добрага паўплывалі на Яго, магчыма, не зусім так, як было трэба. Больш за ўсё зачапіла думка пра тое, што насамрэч іншым часам працей усё знішчыць і пачаць спачатку. Сам Ён нярэдка пра гэта разважаў, але толькі на ўзроўні асобы. Цяпер жа раптоўна зразумеў, што Яго вялікая ідэя наконт каменнай глыбы з'яўляецца квінтэсэнцыяй гэтай тэзы. Раней Ён думаў пра астэроід як пра ўсеагульны канец, аднак цяпер Яму стала зразумела, што гэта адначасова і пачатак новага жыцця, жыцця ў літаральным, фізічным сэнсе. Раптоўна Ён усвядоміў, што пасля таго, як астэроід калісьці вынішчыў рэптылій, пачалося развіццё млекакормячых, кульмінацыяй чаго стала чалавечая цывілізацыя. І цяпер Яму здавалася цалкам верагодным, што вынішчэнне новым астэроідам чалавечай цывілізацыі можа прывесці да развіцця разумнага жыцця па іншым кірунку, які, магчыма, будзе больш паспяховым. І хай на гэта спатрэбяцца дзясяткі мільёнаў гадоў — яно таго вартае... Яму самому было дзіўна, што прыйшоў Ён да гэтай абсалютна відавочнай, як цяпер здавалася, думкі так позна. Але ж Добры дадаў:

— А вось калі б даць гэтым «суіцыднікам» выбар: альбо насамрэч «здохнуць», альбо ў адзін момант выправіць у іх жыцці ўсе хібы (на іх погляд)... Упэўнены, што ўсе абралі б другі варыянт і былі б самымі шчаслівымі...

— Пазёры, — перабіў яго Злы, расцягнуўшы гэтае слова. Маўляў, што і патрабавалася даказаць. Добры запярэчыў:

— Не... Кожны чалавек хоча быць шчаслівым і мае на гэта права... І такія людзі заслугоўваюць дапамогі ці хаця б падтрымкі... На жаль, абставіны не заўжды можна пераадолець жаданнем ці працай... Інваліды ці цяжка хворыя, напрыклад, і рады былі б змяніць сваё становішча, каб жыць і не скардзіцца, аднак гэта немагчыма... Калі камусьці пашчасціла менш за іншых — хіба гэта яго віна? Хіба вінаваты чалавек, што нарадзіўся, напрыклад, падчас голаду ці вайны?

— У кожнага свая вайна...

Ён ляжыць і думае. «Хіба вінаваты чалавек, што нарадзіўся падчас голаду ці вайны?»... Вядома, што не. Аднак, хутчэй за ўсё, вінаваты іншыя людзі. Канешне, Ён добра разумеў, што далёка не ўсё залежыць ад чалавека, у тым ліку і адмоўнае. Але гэта толькі падкрэслівала, што ўся гэтая сістэма ў сукупнасці мае шэраг хібаў і ўвогуле трымаецца невядома на чым. Заб'е каго-небудзь маланкай — і быццам бы ніхто і не вінаваты. А чалавека няма. І ўсё яго жыццё, усе планы выявіліся бессэнсоўнымі. Але і не гэта самае страшнае. Больш страшна, што ў таго, памерлага, застануцца родзічы, сябры, любімы сабака. Для іх гэта, магчыма, будзе большай трагедыяй, чым для яго самога. Увогуле, раптоўная смерць — далёка не самы кепскі варыянт. Раз — і ўсё. Цябе няма, твае родзічы перад фактам. А хвароба? І ты пакутуеш, і блізкія... І нічога нельга зрабіць, застаецца толькі чакаць. І не ведаеш: заўтра, праз тыдзень, праз год?.. Сэнсы ўжо страчаны, жыцця няма. Застаецца толькі пакутлівае, непатрэбнае існаванне... Таму ўсё ж такі варта абрынуць гэтую глыбу. Варта прывесці ўсіх да роўніцы... Ды і думка наконт новага пачатку, якую Ён раптоўна для сябе адкрыў, падмацоўвала гэтае рашэнне.

Канешне, Ён разумеў, што, па-шчырасці, хацеў бы пражыць доўгае жыццё — плённае і шчаслівае. І Яму было б прыемна, каб на пахаванне прыйшло шмат людзей, каб ім было што пра Яго сказаць. Больш за тое, хацелася б, каб Яго памяталі

яшчэ доўга пасля смерці... Здавалася б, якая розніца: цябе ўсё роўна ўжо не будзе. Аднак хочацца нават пасмяротнай пашаны...

Злы, падслухаўшы гэтыя думкі, запытаў:

— А што з'яўляецца большым эгаізмам: жаданне пасмяротнай пашаны ці прынцып «пасля мяне — хоць трава не расці»?

І зноў Яму падалося, што Злы самазадаволена пасміхаецца... Што адказаць, Ён не ведаў. Таму, яшчэ крыху паляжаўшы, зноў пачаў уяўляць, як раствараецца яго столь і столі вышэйшых паверхаў, як у чорным і халодным космасе бязгучна плыве каменная глыба... Уяўляе, як Ён накідвае на яе ласо ці нешта такое, — дэталі не маюць значэння, ды і стомлены мозг не можа ўжо іх ствараць — і цягне гэтую глыбу на сябе... І Яго дзіўны рытуал паўтараецца зноў.

НОЧ ТРЭЦЯЯ

Я веру, што ў кожным жыве нехта іншы.
Каварны Чалавек. Чаму?
Таму што мы нічым не адрозніваемся ад матрошкі.
Ува мне — Каварны Чалавек,
а ў ім — Той, хто спадзяецца.

С. КІНГ

Ён жыў з імі з ранняга дзяцінства.

Цяпер Ён ужо і сам не памятаў, калі з'явіліся Злы і Добры... Аднак Ён цудоўна разумеў, што яны — спараджэнні Яго свядомасці, стварэнні Яго розуму. У шырокім сэнсе — Ён сам.

Калі Ён быў зусім маленькім, старыя людзі казалі, што быццам бы на правым плячы Яго (і кожнага чалавека) сядзіць анёл, а на левым — чорт. І ўвесь час даюць нейкія парады, закладваюць у галаву пэўныя ідэі. Анёл — карысныя і правільныя, чорт — кепскія і злачынныя. Але ж Ён, колькі памятаў, ніколі ў гэта не верыў. Ды і старыя, што пазнаёмілі Яго з такой байкай, былі не занадта ўжо забабонныя — ніхто не падаваў гэта на поўным сур'ёзе. Хутчэй, гісторыя пра гэтых дарадчыкаў была накіравана на тое, каб Ён ніколі не прымаў паспешлівых рашэнняў, а спачатку падумаў: якая думка можа быць «ад анёла», а якая — «ад чорта». Акрамя таго, усе кепскія паводзіны і ўчынкі малому Яму можна было зваліць на тое, што, маўляў, «нячысцік заблытаў». Аднак, іншым часам, Ён і сам уяўляў, што пасля таго, як рабіў нешта кепскае — спецыяльна ці не — анёл чытаў Яму натацыі, ушчуваў Яго. І Ён разважаў, што анёл усё ж добры, ён не можа крычаць ці сварыцца, як гэта рабілі дарослыя, і казаць, які Ён дрэнны. Таму анёл павінны быў казаць пра ўсе памылкі і хібы больш тонка і спакойна, але ў той жа час — вельмі дасціпна. І ў такія моманты Ён уяўляў асуджальны маналог анёла. Хутчэй за ўсё, гэты маналог насамрэч быў маналогам Яго сумлення, таму ўяўляўся ён і хутка. Але некалькі разоў гэтыя асуджальныя маналогі даводзілі Яго да слёз... Нават скаргі рэальных людзей не маглі прывесці да такога эфекту, бо людзі не ведалі Яго праўды, не ведалі ўсёй карціны, таму іх заўвагі былі ў рознай ступені недарэчнымі. Ён мог іх аспрэчыць, хоць Яго і не слухалі — таму, што быў малы, — ці вінавацілі ў падмане. Таму скаргі людзей не мелі пэўнага эфекту і часта выклікалі злосць, а не пакаянне. А вось «маналог анёла» заўжды трапляў у самае сэрца, бо фактычна выдуманы анёл ведаў сапраўдныя Яго правіны і казаў толькі па справе. Таму, іншым часам пасля гэткіх «маналогаў анёла», Ён горка плакаў у адзіноце ад сораму і шчырага пакаяння.

Акрамя гэтага, «анёл» быў і Яго суцяшальнікам. Калі Яго крыўдзілі ці несправядліва каралі, добры «анёл» ласкава гаварыў: «Я ведаю: ты невінаваты. Я ведаю, і ты ведаеш...». Ці калі Ён рабіў нешта дрэннае выпадкова ці несвядома, а на Яго сварыліся, «анёл» таксама з'яўляўся амаль адзіным суцяшальнікам: «Я ведаю, ты не хацеў рабіць блага... Я ведаю, ты хацеў зрабіць як лепш, а цябе пакаралі несправядліва»... І тады Ён зноў плакаў — не столькі ад крыўды, колькі ад разумення, што гэта ніякі не анёл, а сам Ён сябе суцяшае. Маленькі хлопчык, якога несправядліва пакрыўдзілі і якога не было каму пашкадаваць, душыўся слязьмі, і толькі добры «анёл» Яго суцяшаў і казаў ласкавыя словы...

Злы быў хутчэй заступнікам. Калі анёл рабіў Яму слушныя заўвагі ці суцяшаў, Злы апраўдваў і заступаўся за Яго. Магчыма, постаць Злога была патрэбна, каб не рабіць увесь час з сябе ахвяру, каб не плакаць, а знайсці сваю праўду, абгрунтаваць свае ўчынкі. Калі Ён рабіў нешта кепскае, Злы не папракаў, а шукаў прычыны ў знешніх абставінах. Калі Ён учыняў нешта дрэннае выпадкова, ненаўмысна, Злы казаў: «Адкуль ты мог ведаць?.. Затое — гэта табе ўрок, у наступны раз будзеш разумнейшы. Увогуле, усе памыляюцца, і нічога кепскага ў гэтым няма». Калі Яго крыўдзілі, Злы казаў, што не трэба звяртаць на гэта ўвагі, што крыўдзіцелям пасля будзе яшчэ горш, калі яны зрабілі несправядліва, а Яму наадварот пашэнціць у чым-небудзь. Казаў, што трэба пераносіць усе крыўды мужна і тады ў будучым пакрыўдзіць Яго будзе ўсё цяжэй і цяжэй... У прынцыпе, Злы быў не такі ўжо і злы. Толькі ў рэдкіх выпадках ён казаў нешта сапраўды злое, калі раіў Яму не шкадаваць сябе, а супакоіцца і падумаць, як за сябе адпомсціць. Такім чынам, на той час Злога было б больш дарэчна называць Справядлівым, чым Злым.

Крыху пазней Ён навучыўся правільна разважаць. Нехта параіў у любой складанай сітуацыі вызначыць спачатку ўсе «плюсы», пасля ўсе «мінусы», параўнаць гэтыя вынікі і прыняць рацыянальнае рашэнне. Каб не заблытацца ва ўласных думках, Ён, яшчэ малы, пералічваў «плюсы» адным голасам, а «мінусы» — іншым. Разам з голасам мяняў інтанацыю, дадаваў пэўныя асаблівасці маўлення — як Станоўчаму, так і Адмоўнаму. І крыху прызабытыя на той момант вобразы анёла і чорта быццам бы атрымалі другое жыццё. Ён нібыта слухаў спачатку адно меркаванне, пасля — іншае, а ўжо потым нібыта сам прымаў рашэнне. Больш за тое, падчас Яго разважанняў, ужо пасля пералічэння плюсаў і мінусаў, Станоўчы і Адмоўны маглі нешта дадаваць і нават спрачацца. На той час сам Ён расцэньваў гэта як хітры прыём, што дазваляў дакладна размяжоўваць пазітыўнае і негатыўнае, не паўтарацца і не блытацца ў сваіх разважаннях. Аднак вельмі хутка і, разам з тым, незаўважна вылучэнне са свядомасці Станоўчага і Адмоўнага стала аўтаматычным. Калі раней Ён прыкладаў некаторыя высілкі, каб у патрэбны час думаць голасам, напрыклад, Станоўчага, — з адпаведнай інтанацыяй, з характэрным лексіконам і іншымі ўласцівасцямі, то з пэўнага моманту дыялогі ў Яго галаве пачалі з'яўляцца амаль самастойна.

З цягам часу «самастойнасць» Станоўчага і Адмоўнага толькі развівалася. Разам з тым, яны нагадвалі пра сваё існаванне ўжо не толькі падчас складанага выбару, але і ў іншых сітуацыях. Пошук «плюсаў» і «мінусаў» перастаў абмяжоўвацца пэўнымі маральнымі ростанямі, а пашырыўся ў дачыненні нават да прадметаў і ператварыўся ў звычку аналізаваць шэраг рэчаў. Адначасова самі вобразы Станоўчага і Адмоўнага зноў змяніліся: калі раней яны казалі нешта адносна аб'ектыўнае, то з цягам часу сталі больш суб'ектыўнымі, больш рэалістычнымі і нават нейкімі больш жывымі. Яны пачалі агучваць не толькі факты ці лагічныя высновы, але і некаторыя здагадкі, разважанні, сафізмы. Кожны з іх быццам бы аброс пэўнымі характарыстыкамі ці нават набыў уласны характар, як рэальны чалавек.

Але Ён усё роўна разумеў, што гэтыя вобразы — толькі частка Яго свядомасці, Ён сам. А іх дзівосную самастойнасць, якая ўжо часам насцярожвала, тлумачыў тым, што Яго мозг праз рэгулярную практыку налаўчыўся генерыраваць гэтыя вобразы вельмі-вельмі хутка. Настолькі хутка, што пэўны змест змяшчаўся ў пэўную форму і падаваўся ўжо пад выглядам рэплікі амаль што іншай асобы, а не ў выглядзе звычайных думак. Падчас разваг над гэтым пытаннем, Ён прыйшоў да высновы, што такая сітуацыя аналагічная той, калі чалавек вучыцца размаўляць: спачатку ён задумваецца, якія словы лепш падабраць і як правільна іх скласці ў сказ, а ўжо потым, з вопытам, шпарыць так хутка, што і не паспявае заўважыць гэты працэс падбору слоў і пабудовы сказаў. Але ж сам працэс па-ранейшаму адбываецца, толькі больш хутка. І Ён лічыў, што праз штодзённую практыку навучыўся думаць за траіх. Але ўсе тры — Ён адзін. Дарэчы, калі Ён разважаў пра іх, яны «маўчалі», быццам бы гэтых «асоб» увогуле не існавала. Значыць, Ён усё ж мог іх кантраляваць. І таму быў спакойны.

Тым не менш, час ішоў. І вобразы Яго «дарадцаў» развіваліся. Іх самастойнасць і самадастатковасць сталі такімі значнымі, што нярэдка Ён ужо ўступаў з імі ў дыскусіі, палемікі. Яны маглі спрачацца некалькі гадзін, і — што самае цікавае — гэтыя спрэчкі былі прадуктыўнымі для Яго. Неаднаразова пасля гэтага Ён прыходзіў да відавочнай думкі: калі яны — гэта Ён, то як пасля спрэчкі з самім сабой можна змяніць светапогляд і па-іншаму глядзець на рэчы? Таму пытанне забывалася. У крайнім выпадку, Яму падабалася лічыць, што гэты палілог — форма ўнутранага маналогу і нічога больш. А ўнутраны маналог — гэта натуральна... Менш натуральным было тое, што «дарадцы» нярэдка ведалі тое, чаго Ён не ведаў. Аднак і гэтаму знайшоў тлумачэнне: палічыў, што нейкую частку інфармацыі, якую засвойваў, натуральна, Ён, а не хтосьці яшчэ, мозг «хаваў» у пэўным сховішчы, калі яна, гіпатэтычна, падыходзіла пад мадэль вобраза Станоўчага ці Адмоўнага. І ўжо пасля, пры генерацыі чарговай рэплікі гэтых вобразаў, мозг даставаў яе з глыбінь памяці і падаваў праз словы аднаго з іх. Такая тэорыя здавалася цалкам лагічнай і верагоднай, і Ён зноў быў спакойны. Але іншым разам думаў: а раптам яны нейкім чынам маюць доступ да таго, што Леруа называў наасферай?.. Гэтая думка выклікала кепскія адчуванні, і Ён заўжды ад яе адмаўляўся.

Ён жыў з імі з ранняга дзяцінства. Аднак, яны былі толькі галасамі. Ён не мог уявіць іх знешнасць і нават не імкнуўся гэтага рабіць. Не бачыў у гэтым аніякага сэнсу. Тым не менш, час ад часу Ён усё ж думаў, што можна было б іх візуалізаваць: як анёла ці чорта ў стэрэатыпным выглядзе, ці як анёла светлага і анёла цёмнага — такога ж, толькі з чорнымі крыламі, ці, як гэта модна ў масавай культуры, як сябе — аднаго з німбам і крыламі, другога з рагамі і хвастом. Ад апошняга вобраза Яму было ўвогуле смешна, — настолькі гэта ўяўлялася недарэчным і нерэалістычным. Але навошта? Ніякай патрэбы ў гэтым Ён не бачыў. Тое ж было і з імёнамі. Зараз, для сябе, Ён умоўна называў аднаго Добрым, а другога — Злым. Каб была пэўная асацыяцыя з галасамі. Аднак гэтыя мянушкі ўжо не з'яўляліся адлюстраваннем іх сутнасці, а былі нейкай Яго звычкай. Іншым часам Ён называў іх Светлым і Цёмным таму, што яны былі антыподамі, хоць з цягам часу кантраст паміж імі памяншаўся. Даваць ім нейкія сапраўдныя імёны было бессэнсоўна, а самім ім было ўсё роўна...

Кім былі яны цяпер? Ён неаднойчы разважаў над гэтым пытаннем і меў некалькі меркаванняў. У першую чаргу, увасабленнямі Дабра і Зла — дзякуй байцы пра анёла і чорта. Аднак Добры і Злы, на Яго погляд, былі вельмі далёкімі ад абсалюта ў гэтых сферах. З іншага боку, Добры мог быць увасабленнем пачуццяў, а Злы — розуму, што было бліжэй да рэчаіснасці і пацвярджалася зместам і спосабам падачы іх

слоў. Развіваючы гэтую думку, Ён прыйшоў да больш шырокай тэорыі: Добры мог быць увасабленнем жаночага пачатку, а Злы — мужчынскага. Аднак, пасля шматлікіх разважанняў, Ён так і не схіляўся ні да аднога з тлумачэнняў. Па-першае, Яму здавалася, што ўсе гэтыя тэорыі ў пэўнай ступені правільныя, а па-другое, што было для Яго больш значным, — не існавала ніякага сэнсу ў аналізе вобразаў «дарадчыкаў». І ён жыў з імі — галасамі за сваёй спінай, якіх па звычцы працягваў называць Добрым і Злым.

НОЧ ЧАЦВЁРТАЯ

Першая прыкмета пачатку пазнання — жаданне памерці.

Ф. КАФКА

Ён ляжыць на сваім няўтульным ложку на спіне, амаль як нежывы. Думае пра словы Злога: «Што з'яўляецца большым эгаізмам: жаданне пасмяротнай пашаны ці прынцып «пасля мяне — хоць трава не расці»? Раней Ён часта разважаў над крыху іншым пытаннем: як усё скончыць, каб нікому не было дрэнна? Часта думаў пра самагубства, бо жыць так, як жыў Ён, далей не было ні сіл, ні сэнсу. Але заўжды прыходзіў у гэтых разважаннях да тупіка. З аднаго боку, Яму не давала спакою думка, што самагубства — самы страшны грэх. Пра гэта заўжды нагадваў Добры, ды і сам меў перад самагубствам нейкі страх. Бо верыў, што смерць — не канец. Апрача гэтага, Яму было страшна ўласна здзейсніць гэты ўчынак: страшна было адчуць фізічны боль, страшна зразумець, што гэта, верагодна, памылка. Была і нейкая дурная надзея, што «заўтра» нешта зменіцца, што Яго неўзабаве чакае нейкі прыемны падарунак лёсу, што жыццё ўрэшце палепшыцца. І гэтае «заўтра» чакалася кожны наступны дзень, год за годам. І нягледзячы на тое, што насамрэч усё толькі пагаршалася, надзея не знікала і не слабела. Таму і была дурной... І вось гэтая незразумелая сумесь рэлігійных уяўленняў, жывёльнага інстынкту самазахавання і наіўнай чалавечай надзеі была адной з прычын, якія не дазвалялі Яму здзейсніць самагубства і нават сур'ёзна думаць пра гэта.

Другая прычына была больш празаічнай: Ён разумеў, што Яго самагубства будзе клопатам для іншых. Нехта першым знойдзе Яго цела, якое, натуральна, будзе мець не лепшы выгляд — ужо непрыемнасць для чалавека. Добра яшчэ, калі хутка знойдуць... Некаму трэба будзе паведаміць пра гэта ў адпаведныя інстанцыі... Камусьці давядзецца прыбіраць за Ім рэчы... А што будуць адчуваць сваякі, калі даведаюцца пра такую навіну? Магчыма, для некаторых з іх Яго смерць стане сапраўдным горам. Хаця, наўрад ці. Магчыма, некаторыя мелі на Яго пэўныя спадзяванні... У любым выпадку, ім трэба будзе займацца пахаваннем і спадарожнымі пытаннямі... Разумеючы ўсё гэта, Ён адчуваў нейкі сорам перад усімі гэтымі людзьмі. Уяўляючы такую сітуацыю, Ён шкадаваў больш іх, чым сябе, хоць адначасова разумеў, што ўжо праз пару год ім будзе ўсё роўна. Тым не менш, іншым разам у сваіх разважаннях на гэты конт Ён даходзіў да таго, што можна з'ехаць на ўсе апошнія грошы куды-небудзь у Сібір, заблукаць у глухой тайзе і памерці там, каб цела Яго ніколі не знайшлі. А напярэдадні напісаць родным, што ўсё добра, што пачынаецца новае жыццё, толькі вось сувязь падтрымліваць будзе цяжка... Аднак Злы заўжды перарываў такія разважанні відавочнымі аргументамі, якія разбуралі гэтыя дзіўныя і наіўныя фантазіі да рэшты. Добры ж увесь час паўтараў, што самагубства і нават думкі пра яго — цяжкі грэх.

Пасля гэтага Ён прыйшоў да высновы, што аптымальным варыянтам будзе няшчасны выпадак. І Ён нават пачаў на яго спадзявацца, чакаць, што з Ім павінна нешта здарыцца. Такі варыянт адначасова стаў бы для Яго і Божай ласкай (маўляў, Бог пашкадаваў Яго, не стаў даводзіць да граху самагубства і адначасова пазбавіў пакут), і вырашыў бы пытанне са страхам забіць сябе ды з дурной надзеяй на лепшае. Аднак, з іншага боку, праблемы побытавага характару засталіся б. Цела, бруд, непрыемная навіна для родных, клопаты з пахаваннем... Ён разумеў, што калі здарыцца няшчасны выпадак, — быццам бы Ён і ні пры чым, — усё можна будзе зваліць на волю лёсу. Але разуменне таго, што сам жадаў бы гэтага выпадку, пакідала Яму пачуццё віны. Ды і шкадаванне людзей, якім Яго смерць прынесла б клопаты, нікуды не падзелася. І вось ужо пасля гэтага ў Яго хваравітай свядомасці ўзнікла жаданне нейкага глабальнага, агульнага для ўсіх, канца.

Нягледзячы на тое, што ў сваіх разважаннях наконт самагубства Ён быццам бы прыйшоў да пэўных высноў, вельмі часта вяртаўся начамі ў самы пачатак гэтых думак і праходзіў кола «самагубства — няшчасны выпадак — глабальная катастрофа» зноў і зноў... І вось цяпер Ён ляжыць і думае, што ідэя глабальнай катастрофы ўсё ж з'яўляецца геніяльным выйсцем і вырашае пытанне Злога, хоць яно і з'яўляецца правакацыяй. Пытанне гэтае, як і абсалютная большасць іншых псеўдафіласофскіх пытанняў Злога, уяўляе сабой гордзіеў вузел. Аднак у дадзеным выпадку, падзенне каменнай глыбы гэты вузел рассячэ. Бо, з аднога боку, пра ніякую пасмяротную пашану гаворкі быць не можа, паколькі шанаваць Яго не будзе каму. А з другога боку, «пасля мяне — хоць трава не расці» азначае ўсё ж не сапраўдную траву, а цяжкасці, якія чалавек пакідае пасля сябе іншым людзям. Паколькі ж усе павінны памерці разам, то і з цяжкасцямі ніхто больш не сутыкнецца. Ніхто і ніколі... І Яго хваравітая і санлівая свядомасць успрымае гэтыя думкі як нейкае прасвятленне, як яшчэ адно пацверджанне неабходнасці абрынуць астэроід. І Ён стомлена пасміхаецца сам сабе...

Раптоўна пачуўся голас Злога:

— Ты ж разумееш, што тваё самазадавальненне ад падзення астэроіда і ёсць тая ж пасмяротная пашана? Прызнайся, што яна патрэбна табе сама па сабе, а не таму, што будзе з'яўляцца паказчыкам плёну твайго жыцця, паказчыкам таго, што ты пакінуў пасля сябе нешта карыснае... Як патрэба пацверджання нейкай перавагі над іншымі. І хіба ты не атрымаеш тое ж самае, калі нейкім чынам здолееш абрынуць свой астэроід? Атрымаеш, нават у большай ступені. Магчыма, у абсалютнай. Бо ты будзеш лічыць, што астэроід зваліўся не выпадкова, што гэта менавіта ты яго абрынуў, што менавіта ты, а не хто-небудзь іншы, паставіў кропку ў існаванні чалавечай цывілізацыі. Ніякія прамовы на пахаванні і блізка не змогуць параўнацца з фактам ажыццяўлення тваёй хворай ідэі ў памеры самазадавальнення, якое ты жадаеш адчуць. Бо насамрэч ты шукаеш толькі самазадавальнення. І ведаеш гэта. І табе нават усё роўна, якім чынам ты яго атрымаеш: працуючы ўсё жыццё на карысць людзей ці знішчыўшы гэтых жа людзей у адзін момант. І паколькі другі варыянт прынясе самазадавальнення значна больш, ты і абіраеш менавіта яго. Гэта — квінтэсэнцыя твайго эгаізму... Ці, дакладней, геданізму. У любым выпадку, гэта і ёсць адказ на маё пытанне: той варыянт, які ты абярэш і будзе з'яўляцца правільным, бо выбар ты будзеш рабіць толькі на сваю карысць.

Злы ўзяў паўзу, даючы Яму асэнсаваць усе гэтыя словы і быццам бы падкрэсліваючы наяўнасць адказу на пытанне. Так, Злы зноў Яго абдурыў: пытанне, якое здавалася рытарычным і нейкім несур'ёзным, насамрэч з'яўлялася пэўным тэстам, інструментам, з дапамогай якога Злы ў чарговы раз даказаў, што на некалькі крокаў

далейшы за Яго. Цяпер Ён думаў, што трэба было забыцца на гэтае пытанне, пакінуць яго па-за ўвагай і тады б Ён атрымаў пэўную перавагу, пазбавіў Злога лішні раз патыкаць Яго пысай у недахопы... Аднак, па вялікім рахунку, было ўсё роўна. Значна больш Яму не падабалася зневажальная крытыка Злога, тое, што ён уздымаў на паверхню балючыя тэмы, пра якія Яму непрыемна было слухаць. Ён не быў упэўнены, што Злы кажа праўду і знаходзіць Яго ідэям і дзеянням адзіна правільныя тлумачэнні. Аднак вельмі гладка гэта атрымлівалася ў Злога. Акрамя таго, Яго раздражняла інтанацыя і ўвогуле манера Злога размаўляць: павольна, неяк салодка, быццам бы смакуючы кожнае слова, з нейкім здзекам і фанабэрыстасцю; з нейкай самазадаволенай усмешкай, якую Ён, натуральна, не бачыў, але заўжды адчуваў... Злы казаў так, нібыта заўжды меў рацыю і ведаў пра гэта. І кожны раз імкнуўся паказаць гэта Яму, падкрэсліць сваю перавагу над Ім... Раптоўна Ён зразумеў цікавую рэч:

— Ты папракаеш мяне ў празе да самазадавальнення, аднак, чым ты лепшы? Ты ж сам заўжды імкнешся атрымаць самазадавальненне, калі паказваеш на маі памылкі. Табе ж падабаецца мяне крытыкаваць, «філасофстваваць» над маімі недахопамі. Але дзеля чаго ты гэта робіш? Каб мне дапамагчы? Не, не паверу. Прызнайся, — Ён паспрабаваў парадыраваць Злога. — Ты гэта робіш для сябе, для ўласнага самазадавальнення. Дык чым ты лепшы за мяне?

— Я самадастатковы... Магчыма, справа ў тым, што я — гэта ты? І мая прага да самазадавальнення насамрэч — твая?

Зноў Ён адчуў агідную ўсмешку Злога. І Злы працягнуў:

— Насамрэч, мая самадастатковасць заўжды са мной, а ты займаешся пошукам нейкіх доказаў. І, так ці інакш, залежыш ад іншых людзей. Я ведаю, што чалавек для чалавека з'яўляецца меркай усіх рэчаў, аднак мне цяжка гэта зразумець... Таму ў гэтым плане твая наіўная ідэя мне нават падабаецца. Бо ты хочаш адмежавацца ад іншых і нават наблізіць сябе да Бога... На адным канцы будзе Бог — стваральнік чалавека, а на другім хочаш быць ты — забойца чалавечага роду. Нядрэнна, нядрэнна. І пры гэтым ты нават не шукаеш Герастатавай славы... Але ж Герастат знішчыў толькі храм... І тое, каб знайсці славу сярод людзей. Ты ж гатовы знішчыць усё, і ў той жа час цябе не цікавяць людзі, — ты робіш гэта толькі дзеля самазадавальнення. Таму ты горшы за Герастата...

— Не, я хачу дапамагчы ім. Ім усім...

— Ты баязлівец. Табе страшна і крыўдна паміраць аднаму, таму хочаш знішчыць усіх за кампанію... Табе страшна паміраць, разумеючы, што пасля тваёй смерці жыццё будзе працягвацца і ніхто не заўважыць, што цябе не стала. Ты не можаш прайграць з годнасцю і імкнешся істэрычна змесці з дошкі ўсе фігуры за пару хадоў да непазбежнага мату... Думаеш, што ты ўсё жыццё быў нікчэмным чарвяком, цярпеў няўдачу за няўдачай, а потым — усіх вынішчыш, і гэта адразу ўзвялічыць цябе амаль да Бога?..

— Пры чым тут гэта? У мяне нават думак такіх не было. Увогуле, што ты там казаў пра Бога? Што Бог будзе на адным канцы як стваральнік, а я — на супрацьлеглым як разбуральнік?.. Гэта смешна. Я не імкнуся схапіць Бога за бараду. Калі на тое будзе Яго воля, Ён не дазволіць астэроіду абрынуцца. А калі абрынецца, значыць, Бог вырашыў, што так і павінна быць. Я ж хачу быць каталізатарам... Бо калі Канец Свету ўсё роўна павінен адбыцца, чаму б не цяпер?..

— Што значыць: «Бог дазволіць, Бог не дазволіць»? Ты ж лічыш, што думкі матэрыяльныя і твае заняткі нібыта маюць нейкі фізічны ўплыў на рэальны астэроід. А тады якая, па вялікім рахунку, розніца паміж гэтай тваёй ментальнай бук-

сіроўкай і звычайнымі фізічнымі дзеяннямі? Вырабам выбухоўкі, напрыклад? Ці ты думаеш, Бог хацеў, каб людзі знішчалі людзей атамнай бомбай? Але ж Ён гэта дазволіў. Калі бамбілі Хірасіму, з нябёсаў чамусьці не высунулася велічэзная рука, якая б схапіла бомбу і сціснула яе ў кулаку. Ці як ты ўяўляеш умяшанне Бога? Не трэба забывацца на тое, што Бог зрабіў чалавека вольным. І даў яму вялізную колькасць магчымасцей. А як чалавек іх выкарыстоўвае — пытанне сумлення самога чалавека. Нехта, напрыклад, вынайшаў адвёртку, каб прасцей было працаваць з тэхнікай. Аднак, калі ты пырнеш гэтай адвёрткай чалавека і заб'еш яго — хіба будзе ў тым віна вынаходніка? Не ён жа вінаваты, што ты выкарыстаў яго вынаходніцтва не так, як трэба, ужыў яго дзеля зла... Тое ж і з Богам. Магчыма, думкі насамрэч могуць матэрыялізавацца. Магчыма, гэта не супярэчыць законам фізікі, якіх яшчэ не адкрылі, і гэта таксама пэўны падарунак чалавеку ад Бога. Аднак і інструмент можна выкарыстоўваць па-рознаму. Ты думаеш, як абрынуць астэроід, а мог бы думаць пра тое, што скончацца войны, перастануць паміраць дзеці, а людзі стануць дабрэйшымі... І калі ты верыш, што рэальна можаш кіраваць каменнай глыбай, якая знаходзіцца за сотні кіламетраў, чаму ты не можаш паверыць, што здольны аказаць аналагічны ўплыў на тое, што зусім побач? Паспрабаваў бы спачатку сілай думкі адвучыць суседа ад гарэлкі...

— Астэроід зрушыць прасцей, мне здаецца... Ты ж сам кажаш, што нават Бог не можа паўплываць на дзеянні чалавека... Куды ўжо мне?.. А што астэроід? Ён жа неадушаўлёны, уласных думак не мае... вялізная глыба... Ёсць жа ў гісторыі факты тэлекінэзу?.. Вось і тут тое ж самае... У нейкім сэнсе... Я толькі цяпер падумаў пра сваю ідэю, як з'яву тэлекінэзу... Але ж тут сэнс не толькі ў фізічным уздзеянні... Хоць нават і з дапамогай думкі... Гэта толькі інструмент, сродак для дасягнення сапраўднай мэты...

Ён казаў свае словы павольна, з вялікімі паўзамі — адчувалася стомленасць, хацелася спаць. Думкі Яго цяпер былі быццам развараныя спагецці — зліпаліся адна з адной, блыталіся, утваралі ў галаве нейкі цяжкі нязграбны камяк. І Яму складана было выцягваць з гэтага камяка нешта адзінае, яснае і паслядоўнае... Цяпер Ён ляжыць, заплюшчыўшы вочы, і ўяўляе, як цягне да сябе з халоднага космасу вялікую каменную глыбу. Сіл, каб суправаджаць гэты працэс фізічнымі рухамі, не засталося. Ужо ў дрымоце Ён пачуў словы Злога:

— А некаторыя людзі, якіх, дарэчы, ты хочаш забіць, спрабуюць. Хтосьці моліцца, хтосьці імкнецца ўявіць нешта добрае, прыемнае... А ты хочаш усё знішчыць. У тым ліку і гэтых, з добрымі намерамі... Але ж верыш, што твае намеры значна дабрэйшыя...

Злы казаў яшчэ нешта, але Ён ужо нічога не чуў. Ды і апошнія пачутыя словы не зачапілі Яго як звычайна. Стомленасць і дрымота не пакінулі Яму сіл ні на аналіз, ні нават на эмоцыі.

НОЧ ПЯТАЯ

> ***Хто не здольны да вялікіх здзяйсненняў,***
> ***той зневажае вялікія задумы.***
> Л. дэ КЛАПЬЕ ВОВЕНАРГ

Ён ляжыць нерухома. Спрабуе ўзгадаць дыялог са Злым, які адбыўся мінулай ноччу. Яму здаецца цікавым, што гэтыя начныя дыялогі, маналогі і ўласныя разважанні днём Ён амаль не памятае. Затое наступнай ноччу ўзгадвае іх нават у дробных дэталях. І ўсе ночы быццам бы зліваюцца ў адну, якая ўяўляе сабой нейкую асобную

рэальнасць. Рэальнасць, дзе ўсё статычна і стабільна. Дзе заўжды ўсё адно і тое ж: Ён, Злы, Добры, няўтульны ложак, цемра, цішыня. Адныя і тыя ж тэмы, адзінае кола думак. І гэтая агульная ноч для Яго — як дом, у які заўжды хочацца вярнуцца. Дні ж падаюцца Яму нейкімі фальшывымі: кожны дзень па-свойму розны, з нейкімі новымі падзеямі, клопатамі, праблемамі. Але яны падобны адзін да аднаго толькі сваёй непатрэбнай мітуснёй і шэрагам аднолькавых дзеянняў, якіх патрабуе гэтая мітусня. Бо асноўную колькасць дзеянняў Ён вымушаны выконваць не таму, што так хочацца, а таму, што так трэба.

Кожную раніцу Ён п’е каву не таму, што яна падабаецца, а таму, што кава дапамагае Яму прачнуцца, узбадзёрыцца. Снедае не таму, што хочацца і не таму, што гэта смачна, а таму, што трэба набрацца сіл на дзень. Прымае душ не таму, што брудны і сам хоча памыцца, а таму, што трэба мець выгляд, які адпавядае патрабаванням грамадства. І яшчэ шмат чаго іншага. І ўсё гэта — у нязручна хуткім тэмпе, такім, што нават пры жаданні Яму цяжка атрымаць асалоду. Таму Яго дні — набор механічных рухаў з папраўкай на абставіны кожнага асобнага дня. І ад гэтых непатрэбных рухаў Ён толькі стамляецца і зношваецца, як механізм. І ўся сукупнасць такіх дзён падаецца Яму нейкім нецікавым, хваравітым, мітуслівым і адначасова марудным сном.

Таму Ён і любіць ноч, якая дазваляе крыху пажыць уласным жыццём, агледзець свой маленькі свет і пабыць у спакоі. Мітуслівы тэмп запавольваецца, амаль спыняецца. Днём такое апрыёры немагчыма, нават у выхадныя: заўжды можна пабачыць рух сонца, колькасць і напрамак святла. Хуткаплыннасць кожнага асобнага дня заўжды нагадвае Яму пра хуткаплыннасць жыцця ўвогуле. І ад гэтага лішні раз робіцца сумна і тужліва. А ноч, асабліва глухая, без месяца, стварае ўражанне, што ўвесь свет паставілі на паўзу, і адзінае, што адбываецца ў гэты час — само жыццё. Магчыма, таму Ён імкнецца рабіць як мага менш рухаў, нават дыханне запавольвае так, як толькі можа, каб не парушыць і нават дапоўніць гэтую карціну ўсеабдымнай статыкі. І тады Ён адчувае сябе ў нейкай нерухомай бясконцасці, дзе няма часу, ці, дакладней, наадварот — маецца бясконца вялікі яго запас, і амаль няма прасторы — у такія моманты здаецца Яму, што ў цэлым Сусвеце не існуе нічога за межамі Яго пакойчыка. Такое адчуванне дорыць небывалую радасць і ціхамірнасць, якіх Ён ніколі не можа зведаць днём...

Ён ляжыць і ўспамінае дыялог са Злым. Раптоўна заўважае для сябе, што ў апошні час менавіта Злы размаўляе з ім часцей. Гэта падаецца дзіўным і нават крыху непакоіць. Чаму так? Чаму Добры маўчыць? Ці яму няма чаго сказаць? Ці Ён не хоча слухаць? Раней Добры і Злы нібы ўраўнаважвалі адно аднога, не было такога, каб увесь час казаў нехта адзін з іх... І Ён вырашыў сам запытацца ў Добрага:

— Чаму ўчора ты маўчаў? Мне ж цікава, што ты думаеш з гэтай нагоды...

— Мая пазіцыя не змянілася. І ты яе ведаеш... Навошта ты хочаш забіць усіх людзей? Ты не маеш права нават загубіць уласнае жыццё, што ўжо казаць пра жыцці іншых? Ці разумееш, што ты — злачынца? Для гэтага дастаткова адной толькі думкі пра знішчэнне ўсяго свету. Здзейсніш ты што-небудзь дзеля гэтага ці не, пытанне іншае. Але факт у тым, што ты ўжо цяпер рэальна жадаеш усім смерці. І гэтае жаданне ёсць вялікае зло. Мне толькі застаецца спадзявацца, што твае думкі і жаданні — няшчырыя. Што ты цешыш сябе нейкай хваравітай ілюзіяй абсалютнай улады над усімі. Што ты паводзіш сябе, як пакрыўджанае дзіця... Магчыма, дзесьці ў глыбіні душы ты разумееш усю недарэчнасць сваёй ідэі, разумееш, што рэальна не можаш абрынуць аніякі астэроід. Проста выхваляешся і фантазіруеш: «А вось я магу гэта, а вось я магу тое». І нават сам ужо амаль паверыў у гэтую бязглуздзіцу.